

M. PETKEVIČIAUS KATEKIZMO (1598 m.) TARMĖ*

Lokalizavus PK tarmę, svarbu nustatyti kitų tarmių elementus katekizmo tekste, juoba kad apie pastaruosius daug kalba PK tyrinėtojai³⁵. Teigiama, kad įvairiatarmių elementų esama nemaža tiek fonetikoje, tiek morfologijoje, tiek ir žodyne. Tačiau detali PK tarminių ypatybių analizė tokio teigimo nepatvirtina. Iš tikrųjų PK parašytas vienos tarmės pagrindu, ir toji tarmė vienodai gražiai išlaikyta visame knygos tekste. Kokios nors daugiau ar mažiau akivaizdžios kitų tarmių įtakos knygoje nedaug.

Tyrinėtojus klaidino gana gausus gretiminių formų vartojimas PK-e. Tačiau tos gretiminės formos yra tokios, kurios iš tikrųjų ne tik galėjo, bet ir turėjo būti vartojamos pačioje PK tarmėje. Tai įvairūs dubletai, atsiradę dėl sisteminio formų trumpinimo, pvz. ³⁶, d. sg. *táwi* 70₁₄ ir *Tau* 70₁₇ 'tau', *sawi* 75₁₂ ir *saw* 75₁₀ 'sau', i. pl. *mumis* 128₁₉ ir *mums* 128₁₅. Ir dabar analogiškos gretiminės formos dažnai turimos vienoje šnektoje, pvz., d. sg. *tàvi*·|| *táu*, *sàvi*·|| *sáu*, i. pl. *mumis*|| *muñs* Pãgramantis³⁷. Čia esama tos pat rūšies dubletų, kaip d. pl. formos su *-mus* ir *-ms*, l. pl. formos su *-me* ir *-m* ir pan., kurios niekieno nelaikomos įvairiatarmėmis.

Tas pat pasakytina dėl gretiminių formų, atsiradusių pavartojus pilną ir sutrumpintą priešdėlio variantą (a), pvz., 3. praet. *apifakie* 178₁₅ 'apsakė' ir 3. cond. *appiaustitu* 159₁ 'apipiaustytų', sutraukus priešdėlio ir šaknies balsį (b), pvz., l. pl. praes. *neadboiem* 164₁₂ ir *nodboiem* 164₁₉ 'nepaisome', *po ákimis* 230₁₈ ir *pokim* 230₁₉, priaugus prie formos tam tikrai dalelytei (c), pvz., *Tu* 80₉ ir *tuien* 80₁ 'tu', daiktavardžiui perėjus į kitą linksniavimo tipą ar tam tikroje konstrukcijoje gavus kitą galūnę (d), pvz., g. sg. *gárbes* 52₆ 'garbės' ir d. sg. *garbay* 52₁₀ 'garbei', d. sg. *ponui* 8₂ ir *prieg Poni* 139₂₀. Visais šiais atvejais ir dabar tarmėse esama daug dubletų, pvz., (a) ryt. aukšt. *apinešė* 'apnešė' ir *apnėšt* 'apnešti', vak. aukšt. *apibrėžė* ir *apkasė*, (b) labai plačiai *paakėk* ir *pakėk*, *paežerė* ir *pažerė* (*požerė*), ryt. aukšt. *ap-*

* Pradžią žr. Baltistica, VI(2), Vilnius, 1970.

³⁵ Žr. J. Kruopas, min. veik., p. 192, 196—197; J. Palionis, min. veik., p. 72.

³⁶ Čia ir žemiau nagrinėjamos tik tokios PK gretimybės, kurios tyrinėtojų buvo paskelbtos „įvairiatarmėmis“, žr. J. Kruopas, min. veik., p. 192.

³⁷ P. Jonikas, Pagramančio tarmė, Kaunas, 1939, p. 59.

siavė ir *apsievė*, (c) ryt. aukšt. *tù, tùjen* ir *tùjenai*, (d) ryt. aukšt. vilniškių *liepa* ir *liepė*, piet. aukšt. d. sg. *põnui* ir *prieg põni*. Šios ir panašios gretiminės formos yra tų pačių tarmių turtas, o ne gautos iš kitur. Tai vienodai pasakytina tiek dėl dabartinių tarmių, tiek ir dėl PK tarmės.

Tik viena iš tyrinėtojų nurodomų PK gretimybių iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti esanti įvairiatarmės kilmės, būtent, 2. sg. imper. *iwedey* 151₆ 'įvedei' šalia 3. praet. *indeia* 158₂ 'įdėjo'. Juk dabar, rodos, niekur priešdėlio *į-* abu variantai, t. y. *in-* ir *į-*, kaip gretiminiai, vienoje tarmėje nevartojami. Tačiau, giliau patyrinėjus, pasirodo, kad ir čia esama pačios PK tarmės duomens. Mat, PK tarmėje dar būta archaiškesnės *į: in* garsų distribucijos, negu dabartinėse tarmėse, būtent, pozicijoje prieš sprogstamuosius priebalsius priešdėlis *į-* tebeturėjęs *in-* (>*im-* prieš *p, b*) pavidalą, pvz., 3. praet. *indeio* 162₂₅ 'įdėjo', inf. *ingit* 247₂₃ 'įgyti', 3. fut. *impuls* 67₁₇ 'įpuls', o prieš visus kitus priebalsius ir balsius buvęs *į-*, pvz., 3. fut. *ieis* 88₁₀ 'įeis', n. sg. m. *imeftas* 137₅ 'įmestas', 3. praet. *ifakie* 29₁₆ 'įsakė', 3. praes. *iβilfta* 99₁₈ 'įšyla', 2. sg. praet. *iwedey* 151₆ 'įvedei'. Prielinksnis *į* šios taisyklės nelaužęs, nes jis tarmėje buvęs vartojamas tik su dalelyte *-g(i)* ir dėl to dėsningai tartas *ing* (ret. *ingi*) 'į'. Iš turimų PK-e 162 priešdėlio ir prielinksnio pavyzdžių nėra nė vieno atvejo, kur būtų neišlaikyta aukščiau nurodyta taisyklė! Beje, PK tarmės teritorija ir buvo dabartinių priešdėlio resp. prielinksnio variantų *į* (vakarų Lietuva) ir *in* (rytų Lietuva) sandūroje. Dabar šis plotas priklauso *į* tipui. Tik seniai vietomis (ypač rytų pakrašty) kartais pasako ir *in-*.

Pats Petkevičius katekizmo įžangoje nurodo, kad dalį giesmių yra gavęs iš kitų asmenų. Kas buvo tie jo bendradarbiai, katekizme nenurodoma. V. Biržiška³⁸, sulyginęs ankstyvųjų giesmių leidinių tekstus, nustatė, kad vienas iš jų buvęs Jonas Šeduikionis, kurio išversta giesmė „Tewa amžina išmintis“ (PK 163—165) jau buvo išspausdinta 1570 m. Mažvydo giesmyne (Mž 450—454). Be to, V. Biržiška nustatė, kad kitos keturios giesmės, būtent, „Tas est Dieva prifakimas“ (PK 109), „Mes tikime ing wienagi Diewą“ (PK 112—113), „Dwafia Bwenta mufump ataik“ (PK 175—176) ir giesmės—maldelės „Diewop tewop“, „Sunaušp Diewa“ bei „Dwafiošp Bwentošp“ (PK 176—177), buvo spausdintos Mažvydo 1547 m. katekizme ir pakartotos 1570 m. giesmyne, o giesmė „Christufas Diewas muju, giałbetoiias duju“ (PK 167—168) buvo paskelbta 1549 m. „Giesmėje S. Ambroziejaus“ ir 1570 m. Mažvydo giesmyne.

Visų minėtų giesmių tekstai atskiruose leidiniuose ne visiškai sutampa: yra nemaža praleidimų, įterpimų, pakeitimų. Jų vertėjai nežinomi³⁹.

PK-e išspausdintų šių giesmių kalba nieku neišsiskiria iš visų kitų. Jose vienodai gražiai išlaikytos būdingosios Kėdėnių krašto tarmės ypatybės. Tai verčia da-

³⁸ Aleksandrynas, I, p. 189.

³⁹ V. Biržiška (min. veik.) įtaria, kad galėję būti Albertas Striška ir Musa Marcijanas.

ryti išvadą, kad arba Petkevičius bus kitų verstas giesmes pats gerokai perdirbęs, perrašęs savo tarme, arba Jonas Šeduikionis ir kiti Petkevičiaus bendradarbiai patys buvo kilę iš Kėdėdinių krašto ir rašę šia tarme; pastaruoju atveju ankstyvesniuosis jų verstų giesmių variantus Mažvydas turėjęs atitinkamai „sužemaitinti“ bei „suvakarietinti“.

Be nurodytų kelių giesmių, gal būt, buvo ir daugiau, kurias vertė ne pats Petkevičius. Tačiau jų atskirti iš kalbos ypatybių neįmanoma, nes visas knygos tekstas, kaip jau buvo nurodyta, parašytas ta pačia tarme⁴⁰.

Kitų tarmių (ne Kėdėdinių krašto) elementų PK-e labai nedaug. Jie gauti iš dviejų šaltinių: 1. rytų aukštaičių vilniškių ir 2. žemaičių.

Rytų aukštaičių vilniškių tarmės elementais PK-e laikytinos šios formos: a) *iβ sana* 79₁₂, *iβ sano* 154₁₅ 'iš seno', acc. pl. f. *sanas* 180₁₈ 'senàs'; b) *pātrāmtas* 20₁₃ 'ištremtas', l. pl. refl. *ragimefi* 15₁₂ 'regimės', c) a. sg. *māni* 98₁₉ 'mane'; d) l. pl. *buwām* 242₂₀ 'buvome', *žinam* 139₁ 'žinome'.

Būdvardis *senas* bei jo vediniai PK-e šiaipjau rašomi su *se-* (net 12 pvz.). Dėl *sa-* vilniškių tarmės elementu galėtų būti laikoma ir forma inf. *fargiet* 12₇ 'sergėti', nes šiaipjau veiksmažodis *sergėti* katekizme turi *se-* (23 pvz.). Tačiau ši žodį su *sa-* vartoja ir kiti šios tarmės atstovai (plg. inf. refl. *fargietis* MP III 33a₂₆, l. sg. fut. *fargiefiu* KN 85₁₆), taigi, jis gali turėti balsį *a* iš daiktavardžio *sargas* ar *sargyba*.

Skiemuo *re*, kaip ir *se*, PK-e šiaipjau visuomet išlaikomas sveikas, plg. 3. cond. *pātremtu* 39₈ 'ištremtų', l. pl. *regim* 165₆ 'regime', pusdal. *regiedams* 160₂₃ 'regėdamas' (5 pvz.), *regždams* 119₂₂ 'regzdamas?', *greytay* 154₁₃ 'greitai'⁴¹.

Anksčiau nurodytas formas su *se*, *re* > *sa*, *ra* Petkevičius, matyt, girdėdavo, lankydamas savo dvarus Sālako apylinkėse, o gal ir pačiame Vilniuje, kur jis nuo 1581 m. buvo žemės teismo raštininku. Galėjo, žinoma, jos atsirasti ir dėl vilniečių spaustuvininkų kaltės.

Acc. sg. *mani* ir l. pl. *-am* (*-ām*?) '-ome' yra plačiai žinomos rytietybės, ir Petkevičius jas galėjo girdėti ne tik Vilniaus krašte⁴².

⁴⁰ Galima būtų įtarti giesmę „Džiaukimes wiši Krikščionis“ (PK 165—167), kurioje kiek dažniau, negu kitose, vartojama galūnė *-o*, turima 3. praet. forma *kiela* 'kėlė' (166₅), be to, tai yra populiarī velykinė giesmė, greičiausia giedota ir prieš pasirodant PK-ūi. Tačiau tai tėra tik įtarrimas.

⁴¹ Veiksmažodis *rangtis* 'siekti, veržtis' (pvz., l. pl. imper. refl. *rānkimes* 24₂₂, 2. pl. *rankitefi* 65₁₅) greičiausia čia nepriklauso, nes jis tokią formą turi ir kituose Kėdėdinių krašto autorių raštuose (pvz., l. sg. praes. refl. *rangias* DK 46, l. pl. imper. refl. *rangkimefi* KN 219), taigi gali turėti *a* ne iš *e*.

⁴² J. Kruopas rytietybėmis linkęs laikyti PK žodžius *apmulnai* 'netikrai, klaidingai', *duksis* (*dūksis*?) 'viltis', *gailintis* 'širsti, pykti', *girklas* 'gėrimas', *yškiai* 'aiškiai', *keltuva* 'gyvulys', *naminykas* 'šeimininkas', *narsas* 'rūstybė', *nū*, *nūnai* 'dabar', *pakampus* 'slaptas', *penukšlas* 'penas', *reiškiai* 'aiškiai', *smalstas* 'godulys'. Tačiau taip juos traktuoti galima būtų tik šių dienų tarmių požiūriu. XVI amžiuje šie žodžiai greičiausia buvo vartojami pačioje Kėdėdinių krašto tarmėje, nes

Žemaitiškų elementų PK-e dar mažiau, be to, jie abejotini ir sunkiai įrodomi. Dėl balsio *ī* (*i*?) žemaitiškumo galėtų būti laikomas daiktavardis *sylvartas* 'sielvartas' ir jo vediniai *sylvartingas* 'sielvartingas', *sylvartuoti* 'sielvartauti' (iš viso 19 pvz.). Plg. veiksmažodį *sieloti(s)*, Petkevičiaus rašomą su *ie*: *ne sielok du fia máno* 59₁₃. Tačiau žodžiai *sylvartas*, *sylvartuoti* turimi ir Morkūno postilėje, parašytoje to paties Kėdainių krašto tarme, pvz., a. pl. *silwartus* MP 78₁₈, 2. sg. imper. *silwartuok* MP 96₁₀, 3 cond. *silwartuotu* MP 82₁₀. Taigi šie žodžiai galėjo būti vartojami ir pačioje Petkevičiaus tarmėje, nors greičiausia į ją bus atėję iš žemaičių. Svetimą jų kilmę, gal būt, rodo ir minkštasis priebalsis *l*. MP-je rašoma abejaip: su *l* (dažn.) ir *l* (ret.). Tačiau dvejopai *l* žymi ir M. Daukša (jis turi formas su *ie*), plg. a. pl. *sielwartus* DP 100₃₇ ir n. pl. *sielwartái* DP 448₃₈.

Žemaitiškumo galėtų būti laikomas anksčiau aptartas neiliuoto teksto kai kurių galūnių trumpinimas (n. sg. *-as > -s*, 3. praes. *ne nor* 'nenori'). Tačiau, be žemaičių, taip šias galūnes vietomis trumpina ir artimesni kėdainiškių kaimynai vakarų aukštaičiai. Be to, sutrumpintos formos gali būti ir Rytų Prūsijos lietuvių raštų įtakos padarinys. Prieš žemaitiškąją versiją kalba aukštaitiški sutrumpintųjų formų garsai.

Galima būtų įtarti žemaitiškumo prielinksnio *pagal* vartojimą su genetyvu, pvz., *págal dárbu* 74₁₈ 'pagal darbus'. Tačiau taip šis prielinksnis vartojamas ir kituose ano meto Kėdainių krašto raštuose (DP, MP, ChB). Vadinasi, greičiausia tai pačios PK tarmės duomuo. Juk ir dabar *pagal* su genetyvu (paprastai šalia akuzatyvo) tebevartoja gana daug kaimynų vakarų aukštaičių, ypač į pietus nuo žemaičių.

Jeigu nurodyti duomenys iš tikrųjų yra žemaitiški elementai, juos galėjo Petkevičius gauti arba betarpiškai iš žemaičių tarmės (jis kurį laiką buvo Raseinių laikytoju⁴³), arba per Mažvydo raštus⁴⁴.

Kitų ano meto raštų aiškesnės ir apčiuopiamos įtakos PK-e taip pat nematyti. Petkevičius greičiausia buvo susipažinęs su Daukšos katekizmu ir Rytų Prūsijos

---

Lietuvių kalbos žodyno kartotekos duomenimis jie arba turimi ir kituose ano meto šios tarmės atstovų raštuose (pvz., *duksis* KN, *paduksis* DP, MP, *girklas* KN, ChB, *yškiai* DP, MP, *naminykas* DP, ChB, MP, *narsas* KN, ChB, *nū* DP, DK, MP, *penukšlas* DP MP, *reiškiai* DK, ChB) arba juos vartoja autoriai, kilę tiek iš rytų, tiek ir iš vakarų Lietuvos, taigi, galėjo būti žinomi ir apie Kėdainius, tik į kėdainiškių raštus atsitiktinai nepateko arba iš jų neįtraukti į LKŽ kartoteką. Būdvardis *pakampus* rytietybe negali būti laikomas dėl *am*, orieveiksmis *apmulnai* yra pasidarytas iš l. *omylnie*.

⁴³ K. Jablonskis, min. veik., p. VIII.

⁴⁴ Žemaitiškumo įtariamai PK žodžiai *atpentui* 'vėl, iš naujo', *malkas* 'gurkšnys', *veizdėti* laikytini pačios PK tarmės turtu, nes jie vartojami ir kitų ano meto Kėdainių tarmės atstovų raštuose (*atpent* KN, *atpenč* DP, *malkas* DP, *veizdėti* DP, MP, ChB).

lietuvių reformatų (Mažvydo, Viento, gal ir Bretkūno) darbais, tačiau vargu ar jais naudojosi. Bent akivaizdžių sekimo pavyzdžių nepastebėta⁴⁵.

Didelė ir akivaizdi lenkų kalbos įtaka Petkevičiui. Lenkišką tekstą jis vertė vergiškai, daug prasčiau, negu jo kaimynas Daukša. Gausūs kalkiavimo atvejai. Ypač sunkus, dirbtinis ir nevykęs „Sprovų“ (PK 191—252) vertimas. Kiek laisviau vertė giesmes bei psalmes. Netgi rašyba artimesnė, negu Daukšos ar Sirvydo, lenkų rašybai.

Dėl tokio vergiško vertimo PK-e esama nemaža svetimų kalbos elementų, kaip rodo Daukšos raštai, tuomet Kėdėdinių krašto tarmėje dar nebuvusių. Jų ypač gausu žodžių daryboje (pvz., *apieškoti* ‘apgauti’, *pagyvenimas* ‘gyvenimas’, plg. l. *oszucać, pożywienie*), leksikoje (J. Kruopo duomenimis, svetimų leksika sudaro 25%) ir sintaksėje (gausios svetimų konstrukcijos)⁴⁶.

Lokalizavus PK tarmę ir išaiškinus kitų tarmių elementus katekizme, nesunku pasekti, kiek mums rūpimoji tarmė pakito per bemaž keturis šimtmečius.

Fonetikos srityje būta šių svarbiausiųjų poslinkių.

1. Denazalizuoti nosiniai balsiai. Tai bendra lietuvių kalbos fonetinės raidos tendencija. PK tarmėje nosiniai balsiai, bent *a* ir *e*, tebebuvo sveiki. Iš 1885 turimų pavyzdžių jie raidėmis *a*, *e* (tiksliau *a*, *e* su perbraukta šakele) pažymėti 1622 kartus, o raidėmis *a*, *e* (be šakelės) tik 263 kartus, t. y. 13,9%. Pastarieji atvejai (*a*, *e* vietoj laukiamų *a*, *e*) paaiškintini dviem aplinkybėm. Pirma, dėl ano meto spaudos technikos netobulumo plona šakelė daug kur galėjo būti neatspausta arba nutrupėjusi. Antra, raidės *a*, *e* vietoj *a*, *e* vyrauja knygos pradžioje: pirmuose 25-kiuose puslapiuose jos sudaro net 47% (*a* vietoj *a* net 51,1%), antruose 25 psl. jau 38,1%, trečiuose – tik 12,3%, toliau tokie atvejai labai sumažėja, o nuo knygos vidurio retai bepasitaiko, nors šakelė vietomis atspausta neaiškiai ar gerokai aprtrupėjusi. Taigi Petkevičius iš pradžių dar nebuvo įgudęs griežtai skirti *a*, *e* ir *a*, *e* raides.

Balsių *a*, *e* nosinumas PK tarmėje buvo aiškiai girdimas visose žodžio pozicijose, gal būt, netoks ryškus tik veikiamųjų dalyvių galūnėse, bent jau būtojo kartinio resp. dažninio laiko galūnėje -*ęs*. Antai, antroje knygos pusėje (procentas skaičiuotas iš p.100—252 rastų pavyzdžių) šakniniai *a*, *e* žymimi nosinėmis bemaž 100%. Kad nosinumo būta labai ryškaus, rodo pasitaiką parašymai su *e* vietoj *en*, pvz.,

⁴⁵ Žodis *vasara*, kaip ir Daukšos katekizme, vartojamas ‘metų’ reikšme, sekant lenkų *lato* ‘metai’ ir ‘vasara’. Tačiau tai gali būti ne sekimo Daukša, bet savarankiško semantinio kalkiavimo pavyzdys.

⁴⁶ Detalus lenkų kalbos elementų PK-e nagrinėjimas neįeina į šią temą. Nemaža duomenų yra iškėlę J. Kruopas savo disertacijoje ir E. Frenkelis straipsnyje „Der Katechismus des Malcher Pietkiewicz von 1598“ (ZslPh III 68—81) ir knygoje „Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchungen des kalvinistischen litauischen Katechismus des Malcher Pietkiewicz von 1598“ (Göttingen, 1947).

g. sg. f. *βwētos* 7₆ 'šventos', a. sg. *βwēta* 160₁₅ 'šventą', i. sg. m. *βwētū* 40₁₀ 'šventu'. Sistemingai *ę* rašoma ir įvardžių kilmininkų *manęs, tavęs, savęs* bei aliatyvų *manęsp(i), tavęsp(i), savęsp(i)* formose. Kalbamojoje knygos dalyje nerasta nė vieno pavyzdžio su parašymu *-es(pi)* '-ęs(pi)'. Vardažodžių acc. sg. galūnėse taip pat nosinės raidės absoliučiai vyrauja: *-ą* sudaro 96,3%, *-ę* net 97,2% turimų pavyzdžių. Sunkiau spręsti apie nosinumą veikiamųjų dalyvių galūnėse, nes pavyzdžių nedaug. Esamojo resp. būsimajo laiko formos su *-as/-ą* pavartotos tik 8 kartus, iš jų 7 atvejais parašyta nosinė raidė, 1 kartą paprastoji. Būtojo kartinio resp. dažninio laiko daugiskaitos formų kalbamojoje knygos dalyje iš viso rasta 19 pavyzdžių, iš jų 17 parašyta su *-ę*, 2 – su *-e*. Iš 40 rastų šio dalyvio vienaskaitos formų pavyzdžių su *-ęs* parašyti 33 (t. y. 82,5 %), su *-es* – 7.

Sunkiau nustatyti senovinių nosinių balsių *u, i* tarimą PK tarmėje, nes raidžių *u, i* knygoje visai nėra. Šių raidžių Petkevičiaus spaustuvė neturėjo. Joje, matyt, būta tik tų raidžių, kurios reikalingos lenkiškoms knygoms spausdinti. Toje spaustuvėje tebuvo išspausdintos tik dvi knygos, kurių antroji nelietuviška⁴⁷. Vietoj laukiamų *u, i* raidžių PK-e vartojamos paprastosios *u, i*. Galimas daiktas, kad aukštutinio pakilimo balsių nosinis atspalvis PK tarmėje buvęs silpnesnis, negu *a, ę*. Juk tuomet rytų Lietuvoje, kaip rodo anoniminis poteriaus rankraštis, Sirvydo raštai ir 1605 m. katekizmas, nosiniai *u, i* balsiai jau buvo denazalizuoti. Tačiau Daukšos postilė, kurioje gana nuosekliai vartojamos *u, i* raidės (tiksliau *u, i* su perbraukta šakele), verčia manyti, kad Kėdėdėdėdė krašto tarmė XVI a. pabaigoje dar tebebuvo išlaikiusi ne tik *a, ę*, bet ir *u, i* nosinumą.

Pirmykštė *ę, i* ir *en, in* distribucija PK tarmėje dar buvo daug mažiau sudarkyta gramatinės analogijos, negu dabartinėje šio krašto tarmėje. Jau buvo aptartas archaiškas priešdėlio *i-* ir *in-* pavidalų išlaikymas, pvz., 2. sg. imper. *iwedey* 151₆ 'įvedei' šalia 3. praet. *indeia* 158₂ 'įdėjo'. Būsimajo laiko formose prieš *s* dažnai išlaikyta *ę, i* pvz., 1. sg. *giwęfiu* 49₈ 'gyvensiu', *garbifiu* 70₁ 'garbinsiu', *gifiu* 80₁₂ 'ginsiu', *nustipri fiu* 194₁₆ 'sustiprinsiu', *βławi fiu* 70₂ 'šlovinsiu', 2. sg. *pami fi* 80₉ 'paminsiu', *futri fi* 80₁₀ 'sutrinsiu', 3. as. *giwęs* 94₁₅ 'gyvens', *nudrutis* 54₂₁ 'nuderūtins, t. y. sustiprins', *rustifis* 84₈ 'rūstinsis', *vgis* 94₁₅ 'augins', 2. pl. *pąži fit* 192₂₇ 'pažinsite' (iš viso 17 pvz.). Tačiau kitos bendraties kamieno formos prieš sprogtamuosius priebalsius paprastai dar tebeturi *en, in*: rasti tik keli pavyzdžiai su apibendriniu *i*, būtent n. pl. m. *ataufiti* 121₂₄ 'ataušinti', *ilipiti* 186₁₆ 'įlipinti', 2. sg. imper. *ilipik* 127₁₃ 'įlipink'.

Dabar tarmėje *ę, i* ir *en, in* vartojimas daug daugiau išlygintas. Būsimajo laiko paradigmoje visur vyrauja formos su *en, in*, tik vienas kitas veiksmožodis turi *i > i* (rečiau *ę > ē*), tačiau paprastai įsivestą visam bendraties kamienui. Tokie veiksmožodžiai ne visur tie patys. Gal būt, tai buvusio krašto sulenkinimo pasekmė. Veiksmožodžių su *ę, i > ē, i* daugėja, einant pietų link.

⁴⁷ V. Biržiška, Aleksandrynas, I, p. 188.

2. Monoftongizuoti nekirčiuotų skiemenų *uo*, *ie* dvibalsiai. PK tarmėje jie tebebuvo sveiki, išskyrus prielinksni *apie*, PK-e rašomą *ape* (= *apė*?), ir pašalio vietininkų postpoziciją, šalia *-pi* (pvz., *amžinopi* 137₁₀) turinčią ir variantą *-pe* < *-pie*, pvz., *Joniep ūwentampe* 244₁₈, *funup... mielau fiampe* 30₁₂, *Sźwęfkis mu fpe tawo wārdas* 117₂₃. Šiaip jau visur tiek *ie*, tiek ir *uo* nekirčiuotuose skiemenyse išlaikomi sveiki. Nėra nė vieno pavyzdžio, kuris rodytų jų monoftongizaciją žodžio viduryje, nors grafemos *uo*, *ie* ir *o*, *e* (= *é*) labai griežtai skiriamos⁴⁸. Tokios monoftongizacijos nebuvimą ano meto Kėdėdinių krašto tarmėje rodo taip pat Daukšos postilė ir kiti kalvinų raštai⁴⁹. Dabar šioje tarmėje dvibalsiai *uo*, *ie* nekirčiuotuose skiemenyse visur ir visuomet monoftongizuojami. Pirmasis sutapo su *o* balsiu ir kartu su juo, bent jau prieškirčiuotuose skiemenyse, virto trumpuoju *u* (vietomis tariamu neryškiai, tarp *o* ir *u*), pvz., *puđelis* ‘puodelis’, *sudėlis* ‘sodelis’. Pokirtiniuose skiemenyse kartais (retai) galima išgirsti *a*. Iš antrojo, t. y. *ie* dvibalsio, išsirutuliojo trumpasis monoftongas *e*, pvz., *penėlis* ‘pienelis’, nesutapęs su *é* balsio tęsiniu, virtusiu nekirčiuotoje pozicijoje trumpuoju *i* (vietomis tariamu neryškiai, tarp *e* ir *i*), pvz., *tivėlis* ‘tėvelis’.

Dvibalsių *uo*, *ie* nekirčiuotuose skiemenyse monoftongizacija palietė didelę aukštaičių tarmės dalį⁵⁰. Sunku pasakyti, ar visur ji vyko tuo pačiu laiku. Jos rezultatai taip pat nevienodi: toliau į rytus suplakti į vieną ne tik *uo* ir *o*, bet taip pat *ie* ir *é* refleksai, kuriais ten yra *o*, *é* (trumpi arba pusilgiai), dar toliau rytuose pusilgiai (ploto dalyje trumpi) *a*, *e*.

Monoftongizacija aiškiai susijusi su vokalizmo sutrumpėjimu nekirčiuotuose skiemenyse. Tai rodo jos geografinis paplitimas: turima tik tame plote, kur trumpinami nekirčiuotų skiemenų ilgieji balsiai. Vadinasi, PK tarmėje, išlaikiusioje sveikus nekirčiuotų skiemenų *uo*, *ie* turėjo būti išlaikytas ir nekirčiuotų skiemenų balsių ilgumas. Dabar šioje tarmėje visi ilgieji balsiai nekirčiuotoje pozicijoje yra sutrumpėję.

3. Žodžio pradžios *e-*, *ei-* virto *a-*, *ai-*. PK tarmėje jie tebebuvo sveiki, nors netoliese tokio virtimo, bent *ei-* > *ai-*, jau būta, plg. citatą 28 išnašoje. Dabar visur tariama *a-*, *ai-*, tik nedideliame kampelyje į šiaurės rytus nuo Dotnuvos *e-* pakeista *je-*: *jėžerus* ‘ežeras’ (tačiau *aiť* ‘eiti’).

4. Balsis *e* po kietojo *l* visose žodžio pozicijose virto *a*. PK tarmėje, kaip matėme, tokio virtimo aiškaus tebūta dar tik žodžio viduryje. Vėliau jis įvyko ir galūnė-

⁴⁸ Išimtį sudaro tik pozicija po minkštojo *l*, kur kartais vietoj *ie* parašoma *e*, tačiau vienodai kirčiuotoje ir nekirčiuotoje padėtyje, pvz., n. pl. m. *mielej* 38₆ ‘mielieji’, i pl. *dleiums* 51₈ ‘aliejais’, g. sg. *ležuwia* 48₁₂ ‘liežuvio’. Tai, žinoma, rašybos, o ne tarties dalykas. – Acc. pl. m. *tos* 198₂ ‘tuos’ turi *o* vietoj *uo* tik ši vienintelį kartą ir yra korektūros klaida vietoj *tuos*.

⁴⁹ Vėlyvesniuose kalvinų raštuose, ypač Chilinskio biblijoje, grafema *uo* dažnai painiojama su *o*, tačiau vienodai kirčiuotuose ir nekirčiuotuose skiemenyse. Tas painiojimas atspindi lenkiškos tarties įtaką bei autorių žymesnę sulenkėjimą.

⁵⁰ Žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, Vilnius, 1966, p. 87–89 ir žml. 59, 61.

je, plg. dabartinės formos i. sg. *pelà* 'pelè', a. pl. *pelàs* 'pelès', d. sg. *pēlai* 'pēlei', a. sg. *pēla* 'pēlē'. Būta netgi *e* iš nekirčiuoto ilgojo *ē* 'è' vartimo *a*, plg. n. sg. *meyle* PK 236₁₅ 'meilė' ir dab. *mėila* 't. p.'.

Pirmąkart kietojo ir minkštojo *l* distribucija PK tarmėje buvo dar daug mažiau sudarkyta analogijos, negu dabar, plg. 1. sg. *žerkole* 106₁₇ 'veidrodyje' (su taisyklingu *l*, bet 1. sg. *mokfle* 199₁₁, 203₁₈ jau turi *l'*), n. sg. m. *kieleš* 122₇ 'kėlės', *nupuolėš* 26₈ 'nupuolės', refl. *Kieleši* 180₂₀ 'kėlėsis', n. pl. m. *pakiele* 127₂₃ 'pakėlė', *puolė* 158₂₂ 'puolė', *pripuolė* 225₁ 'pripuolė' (visi 9 dalyvių pavyzdžiai su *l*) ir dabartinės tarmės formos loc. sg. su pabaiga *-l'e*, n. sg. m. *-l'es*, n. pl. m. *-l'e* (su *l* pavyzdžių visai nepastebėta). Vis dėlto ir tada jau būta tam tikrų analoginio išlyginimo pradmenų. Antai, tarmės priesagos *-alis* ir *-asnis*, fonetiškai išsirutuliojusios iš *-elis* ir *-esnis* pozicijoje po *l* (plg. *žwirblālis* 75₁₁, 140₁₂ 'žvirblelis', *Mielāfne* 76₁₇ 'mielesnė'), kartais fakultatyviškai dedamos ir ne po *l*, pvz., n. pl. *pāukbtāley* 75₁₈, 114₁₃ 'paukšteliai', g. sg. *tārnala* 120₂₅ 'tarnelio', d. pl. *tārnalamus* 128₇ 'tarneliams', g. sg. m. *dida fnio* 205₁₃ 'didesnio', *Layma fnia* 232₁₇ 'laimesnio, laimingesnio', g. pl. *kārfta fniu* 205₂₀ 'karštesnių'. Tokie atvejai reti (pateikti visi pavyzdžiai), šiaip jau vyrauja sveikos priesagos *-elis*, *-esnis*. Dabar tarmėje pastarosios visur įsigalėjusios, vartojamos (ypač *-esnis*) ir pozicijoje po *l*.

5. Cirkumfleksinės prigimties dvibalsių *ai*, *ei*, *au* pirmasis dėmuo gerokai nusilpo, „išblėso“. Tasai procesas buvo prasidėjęs jau XVI amžiuje. Tada jis tebuvo palietęs tik galūninį *ai*. Bent taip manyti verčia parašymai adv. *gierey* 106₂₆ 'gerai', *tiktey* 43₁₉ 'tiktai', *βtey* 69₁₅ 'štai'. Tokių galūnės parašymų esama ir Daukšos raštuose, jie labai padažnėja vėlyvesniuose kalvinų leidiniuose, pvz., KN, ChB, 1680 m. katekizme. Galūninio *ai* pakitimas jau tada buvo įvykęs dideliame aukštaičių tarmės plote, turimas netgi netolimų Vilniaus apylinkių tarme parašytame 1605 m. katekizme⁵¹. Dabar Kėdėnių krašto tarmėje vienur ryškiau, kitur ne taip ryškiai pakitęs ne tik galūninis *ai*, bet visi trys nurodyti cirkumfleksinės prigimties dvibalsiai, ir tai tiek galūnėje, tiek ir žodžio viduryje.

6. Konsonantizmo srityje kiek pakito priebalsių minkštinimas. PK tarmėje prieš *e* tipo vokalizmą (t. y. *e*, *er* ... *ei*, *e*, *ē*) priebalsiai, išskyrus *k*, *g*, *š*, *ž*, *č*⁵², dar tebebuvo kieti arba menkai tesuminkštėję. Minkštesnį *k*, *g*, *š*, *ž*, *č*, negu kitų priebalsių, nurodytoje pozicijoje tarimą rodo po jų sistemingas *i* raidės rašymas, pvz.:

k: *kieturi* 106₅ 'keturi', a. pl. *dulkies* 35₉ 'dulkes', 2. sg. praet. *teykieysi* 25₁₂ 'teikeisi', 3. fut. *kies* 'kęs', inf. *mokieti* 3₁₃ 'mokėti', 3. praet. *fakie* 152₂₀ 'sakė';

⁵¹ Z. Zinkevičius, Apie 1605 m. katekizmo tarmę. — Baltistica, IV(1), Vilnius, 1968, p. 114.

⁵² Su *dž* nėra pavyzdžių.

g': adv. *gieray* 92₁₃ 'gerai', 3. fut. *vžgies* 49₂₀ 'užges', inf. *gieyst* 29₁₆ 'geisti', n. pl. m. *pāvargiē* 250₁₉ 'pavargę', a. sg. *giedą* 89₈ 'gėdą', 3. fut. *regies* 79₂₂ 'regės';

š': *fiefielis* 88₂₁₋₂₂ 'šešėlis', g. sg. *fieyminos* 196₁₇ 'šeimynos', n. sg. m. *ātaufies* 156₁₇ 'ataušęs', 3. praet. *mušie* 160₁₅ 'mušė';

ž': adv. *žiemay* 23₁ 'žemai', 1. sg. *daržie* 160₃ 'darže', 3. praet. *pažieyde* 247₅ 'pažeidė', n. sg. m. *āpsigrežies* 218₁₉ 'apsigrežęs', 3. praet. *laužie* 215₁₂ 'laužė';

č': g. sg. *cierto* 213₈ (= *čeřto*) 'velnio', n. sg. *Wećieria* 203₆ (= *većeriā*) 'vakarienė', conj. *kāćieyb* 225₉ (= *kaćeib*) 'nors', *ćiefas* 232₂₃ (= *čėsas*) 'laikas'.

Iš PK-e esamų maždaug 1100 *Ke* pozicijų (*K*=priebalsiai *k, g, š, ž, č*; *e=e* tipo vokalizmas) be *i* parašyta tik 68 kartus. Tie parašymai sudaro šiuos atvejus:

1. Žodžiai *evangelija* ir *evangelista* (iš viso 9 pvz.). Nusižiūrėta į kitų kalbų rašybą.

2. Polonizmas *Małżeństwa* 228₁₉ 'vedybos', pavartotas net 35 kartus. Šis žodis sistemingai rašomas lenkiškai (plg. l. *małżeństwo*) su „kietąja“ *ł* junginyje *lže* ir be *i* tarp *ž* ir *e*. Jau vien pastaroji aplinkybė neleidžia pritarti išgalėjusiai nuomonei⁵³, kad nagrinėjamas *i* raidės rašymas tesąs lenkų rašybos įtakos padarinys. Tuo visiškai galima įsitikinti detaliau palyginus lenkiškosios ir lietuviškosios PK dalių rašybas. Pagaliau, lenkų kalboje nuo XVI a. vidurio nebebuvo minkštųjų *š, ž* priebalsių.

3. Priešdėlis *iš-*, pvz., inf. *iβeyti* 250₃ 'išėiti', 1. sg. fut. *iβeyfsiu* 122₅ 'išėisiu', 3. praet. *iβeme* 166₁ 'išėmė', n. sg. scdm. *iβeda* 71₄ 'niek. išėda' (8 pvz.). Išlaikytas tarimas prieš pauzę (senovinis priebalsio kietumas).

Likę 16 parašymų be *i* yra įvairiuose žodžiuose ir laikytini korektūros klaidomis (sudaro apie 1,4% visų pavyzdžių), nes tie patys žodžiai kitais atvejais rašomi su *i*, pvz., 3. praet. *prāneβe* 133₂₄ ir *prānefie* 138₅ 'pranešė', adv. *žemay* 29₇ ir *žiemay* 73₁₇ 'žemai', 1. pl. praet. *pāžeydem* 26₁₂ 'pažeidėme' ir 3. praet. *ne pāžieyde* 177₁₈ 'nepažeidė', 2. sg. imper. *žegnok* 129₁ 'l. Požegnay' ir i. sg. *žiegnonia* 129₁ 'l. požegnaniem', ir pan.

Minkštesnį nurodytų priebalsių tarimą PK tarmėje rodo ir *l* nekietėjimas *lKe* tipo junginiuose, plg. 2. sg. imper. *žwilkterek* 71₆ 'žvilgterėk', n. pl. *dulkies* 84₂₅ 'dulkės' šalia inf. *kalbeti* 142₂ 'kalbėti', 3. praet. *melde* 161₂₄ 'meldė', *atfsilfeia* 108₁₅ 'atsilsėjo', a. pl. *kaltes* 10₂₁ 'kaltes'. Šiuose junginiuose ir dabar *l* „kietinančios“ tarmės tebėra išlaikiusios nesukietėjusį *l*.

Kad *k, g, š, ž* lietuvių kalboje yra suminkštėję anksčiau už kitus priebalsius⁵⁴, rodo ir dabartinės mūsų tarmės. Antai, kupiškėnai po šių priebalsių ir afrikatų

⁵³ P. Jonikas, Lietuvių kalbos istorija, Chicago, 1952, p. 192; J. Kruopas, M. Petkevičiaus raštų leksika (mašinraštis, 1949 m.), p. 61; J. Palionis, min. veik., p. 47.

⁵⁴ Tokią išvadą padarė ir Ž. Urbanavičiūtė, žr. Ж. Урбанавичюте, Оппозиция твердых и мягких согласных и ее развитие в аукштайтских диалектах литовского языка (автореферат), Вильнюс, 1970, p. 4.

balsius *e*, *é* išlaiko nepavertę *a*, *ā* prieš tolimesnio skiemens užpakalinį vokalizmą, plg. *keturi* 'keturi', 3. praet. *gér-ra*. 'gèrè' šalia *madùs* 'medus', *dā·da*. 'dèdè'. Vadinasi, anksčiau ir kupiškėnų turėta maždaug tokio minkštinimo, kokį rekonstruojame PK tarmei. Panašią padėtį iki šių dienų išlaikė vakarinės žemaičių tarmės šnekotos, kuriose prieš tarminius *e* tipo balsius tik mūsų nagrinėjamieji priebalsiai ir čia „nekietėjantis“ *l*⁵⁵ tėra ryškiau suminkštėję, pvz., *kê·ls* 'kelias', *gê·rs* 'geras', *šê·ins* 'šienas', *vežê·ms* 'vežimas', *čepnûotę* 'čipnoti, čiupinėti', *pal'ekê·ms* 'palikimas' šalia *pê·ins* 'pienas', *berê·ms* 'birimas', *dê·rptę* 'dirbti', *vèsę* 'visi', *mès* 'mės', *nèš* 'neša'.

Po kitų priebalsių prieš *e* tipo vokalizmą PK-e raidė *i* paprastai nerašoma, pvz.: *be* 224₂₀, *del* 211₄ 'dèl', *mes* 207₉ 'mès', *ney* 224₂₄, *per* 211₆, n. pl. *seferes* 211₂₂ 'sersers', *teyp* 211₂ 'taip', inf. *west* 205₁₀ 'vesti'. Visoje knygoje pastebėti tik keli parašymai (iš keleto tūkstančių pavyzdžių!) su *i*, būtent, l. pl. praet. *futwerieme* 16₆ 'sutvèrème', voc. sg. *futwerieiaw* 27₁₉ 'sutvèrėjau', 3. fut. *turies* 58₁₄ 'turès', inf. *kientieti* 159₁₅ 'kentėti'⁵⁶. Matyt, tai rodo, kad arba jie tebebuvo visai kieti, arba tik nežymiai tesuminkštėję. Pastarąją prielaidą galėtų paremti labai retas *i* parašymas, žinoma, jeigu tik nurodyti pavyzdžiai nėra korektūros klaidos⁵⁷.

Kad iš tikrųjų PK tarmėje priebalsiai *k*, *g*, *š*, *ž*, *č*, *dž* buvo tariami minkščiau už kitus, rodo ir skirtingas po jų kirčiuoto pailgėjusio *e* (nosinis *ę* čia nepriklauso!) platėjimas. Toks *e* PK-e žymimas grafema *ia*, pvz.: *kiālas* 244₂₄ 'kēlias', *giāras* 78₁₉ 'gēras', *fiarnas* 72₁₇ 'šėrnas', *žiāme* 149₁₅ 'žēmė', *čiaftis* 250₁₀ 'čėstis, garbė'. Skirtumas tarp *ia* ir *ie* grafemų gražiai išlaikomas, plg. poras *kiālas* 121₁₉ 'kēlias': *kielus* 44₅ 'keliūs', *Giārkit* 13₂₅ 'gėrkite': *gierkle* 63₂₅ 'gerklė', *pakiālt* 210₉ 'pakėlti': *Iβkiels* 53₁₉ 'iškeļs', *fiarnas* 72₁₇ 'šėrnas': *kierβto* 74₁₄ 'keřšto', *Prākiayktas* 249₉ 'prakėiktas': *gieydžiame* 21₄ 'geidžiame', *giāma* 198₁₀ 'gēma': *vžgies* 49₂₀ 'užgès' *waykiālis* 200₁₅ 'vaikēlis': *laukiē* 61₂₂ 'laukė'. Tokie parašymai, kaip g. sg. *pigiāfnio* 205₂₃ 'pigėsnio', rodo, kad aukštesniojo laipsnio priesaga tarta *-ėsnis* (balsis pailginamas ir dabar bemaž visame tarmės plote⁵⁸). Plg. *daugiafn* 46₄ 'daugiau'. Tariamosios nuosakos formose būta metatonijos, plg. *kieltufi* 252₅, *kieltus* 144₁₉ 'keltūsi' šalia inf. *kialtis* 198₁₅ 'kėltis' (bet *gialbetu* 36₁₃ 'gelbėtu' – be metatonijos).

⁵⁵ Plg. a. pl. *kielieywius* 101₁₁ 'keleivius' su *i* po šiame žodyje PK tarmėje nekietinamo *l*. Tačiau tas pat žodis kitais trimis atvejais parašytas be *i*.

⁵⁶ Dar keli pavyzdžiai abejotini, nes juose grafema *ie* gali reikšti dvibalsį *ie*, pvz., *Anielas* 152₂₀ 'angelas' (3 pvz.), g. sg. *teyfies* 23₂₀ 'teisės'.

⁵⁷ Traktuoti juose *ie* grafemą kaip dvibalsį *ie* ir tuo būdu šiuos pavyzdžius laikyti žemaitybėmis būtų drąsoka, nes šiaipjau žemaičių tarmės įtaka Petkevičiaus kalbai, kaip matėme, labai menka ir netgi aiškiai neįrodoma. Be to, tuo atveju vietoj, pavyzdžiui, l. pl. *futwerieme* turėtų būti *futwieriema arba *futwieriem.

⁵⁸ Pietvakarių pakraštyje tariama *-ėsnis*, bet tai gali būti naujas dalykas, žr. Pr. Skardžius, *Daušos akcentologija*, Kaunas, 1935, p. 168–169.

Tik apie 9% visų pavyzdžių sudaro dabartinės kalbos duomenimis sunkiau paaiškinami nukrypimai⁵⁹, įvairūs svyravimai⁶⁰, kurių dalis laikytina korektūros klaidomis.

Lygiai taip pat elgiamasi su kirčiuotu *e* po joto, pvz., conj. *iaj* 37₁₁ 'jėi' (keliasdešimt pavyzdžių šalia retesnio parašymo *iey*).

Po kitų priebalsių kirčiuotas *e* balsis rašomas *e* raide, pvz., a. pl. *bernus* 20₁₀ 'bėrnus, t. y. vaikus', 3. praes. *dera* 228₁₆ 'dėra', *meyle* 51₉ 'mėilė', *Petras* 205₁₀ 'Pėtras', *Trečias* 3₈ 'trėčias', *senas* 247₂₁ 'sėnas', adv. *teysey* 207₅ 'tėisiai, t. y. teisingai', 3. praes. *giwena* 212₁₇ 'gyvėna'. Parašymai su *ia* labai reti, pastebėti tik šie: *riatas* 204₁₆ 'rėtas', n. sg. f. *tikria fne* 232₂₁ 'tikrėsnė', *stipria fne* 232₂₁ 'stiprėsnė', g. sg. m. *gieria fno* 201₂ 'gerėsnio', l. pl. praes. *riagime* 15₂₃ 'rėgime', 3. praet. *fugriatina* 136₆ 'sugrėtino', *tefugriatin* 238₅ 'tegu sugrėtina', n. sg. f. *fugriatina* 231₈ 'sugrėtinta', n. pl. m. *fugriatinti* 230₂₄ 'sugrėtinti', 3. praet. *fiako* 56₁₈ 'sėko'. Kitų Kėdėdėnių krašto autorių rašyba rodo, kad vis dėlto ir po šių priebalsių tarmėje būta kirčiuoto *e* tarties skirtumo nuo atitinkamo nekirčiuoto, tačiau, kaip aiškiai matyti ir iš PK duomenų, jis tartas kitaip, negu po *k, g, š, ž, č*, plg. Daukšos postilės inf. *kiāpint* 11₂₆ 'kėpinti', 3 praes. *giama* 502₁₉ 'gėma' šalia 3. praet. *giwėno* 3₃₂ 'gyvėno', 3 praes. *wėda* 5₃₈ 'vėda', „Knygos Nobažnystės“ g. pl. *akialiu* 8₁₂ 'akėlių' šalia 3. praes. *weada* 101₅ 'vėda', 1680 m. katekizmo 3. praes. *giaria* 18₂₈ 'gėria' šalia *deara* 32₁₂ 'dėra'⁶¹. Vadinasi, balsio kokybei įtaką darė prieš einąs priebalsis, tiksliau, skirtingas jo palatalizacijos laipsnis.

Morfologijoje pakitimų dar daugiau ir gana įvairūs.

Pirmiausia, išnyko kai kurios reliktinės formos. Tai procesai, būdingi visoms lietuvių kalbos tarmėms arba bent daugeliui iš jų. Visai ar beveik visai išnyko šios formos bei gramatinės kategorijos:

1. Dviskaita. PK-e ji vartojama, pvz., n. du. *ābi βāli* 228₁₆ 'abi šalys', *abi βāli žiengienti* 229₂₃ 'abi šalys žengiančios', a. du. *du dayktu* 192₁ 'du daiktus'. Dabar

⁵⁹ Pvz., rašoma l. sg. m. *giarame* 16₁₀ 'geramė' (6 pvz.), d. sg. m. *giarāmuy* 64₁₅ 'gerám', all. sg. m. *giarop* 17₁₁ 'prie gero', ill. sg. *kialan* 78₉ 'į kelią'. Kitaip parašytų šių formų nėra.

⁶⁰ Plg. i. sg. *kialu* 51₁ 'keliù', *žiame* 103₆ 'žemė' (2 pvz.), *giara* 32₁₉ 'gerà', a. pl. *waykiālus* 12₁₅ 'vaikeliūs' (3 pvz.), *fia fias* 5₃ 'šešiās' šalia i. sg. *kielu* 143₂₂ 'keliù', 3. pl. *kielus* 44₅ 'keliūs' (4 pvz.), *gierus* 48₂₂ 'gerūs' (2 pvz.), *fie fis* 10₁₂ 'šešis', *waykielus* 94₁₀ 'vaikeliūs', *fie fias* 108₅ 'šešiās' (3 pvz.). Įvairuoja būdvardžio *gėras*, daiktavardžio *žėnklas* ir veiksmažodžio *kėikti* formų bei vedinių rašyba, pvz., a. pl. *giaradeyftes* 14₁₅ (5 pvz.) : *giaradeyftes* 25₂₃ (8 pvz.) 'geradėjystės', adv. *giaray* 33₅ (7 pvz.) : *gieray* 92₁₃ (10 pvz.) 'gerai', *giariaus* 65₉ (2 pvz.) : *gieriaus* 26₁₇ (5 pvz.) 'geriaũ', a. sg. *žienklā* 137₆ : *žianklā* 158₈ 'žėnklā', 3. praet. *žienklina* 154₁₀ 'žėnklino' : 3 praes. *žianklina* 193₈ 'žėnklina' (plg. i. sg. *žianklu* 174₁₇, a. pl. *žianklus* 103₁₀ šalia g. pl. *žianklu* 82₁, i. pl. *žianklays* 13₆), 3. praes. *kieykie* 65₄ 'kėikia' : n. sg. m. *Prākiayktas* 249₉ 'prakėiktas' (plg. a. sg. *prākieykta* 138₁₁, a. pl. *prākieyktus* 116₇).

⁶¹ Daugiau pavyzdžių žr. J. Palionis, min. veik., p. 68, 75, 78.

šioje tarmėje dviskaitos formas, galima sakyti, visai išstūmė iš vartosenos daugi-skaitinės. Šiame krašte, kaip ir daug kur kitur vidurio Lietuvoje, dviskaita bene la-biausiai apnykusi. Netgi tautosakoje ir šiaip jau sustingusiuose senų žmonių pa-sakymuose čia ji reta.

2. Iliatyvas, adesyvas ir aliatyvas. PK-e šių vietininkų formos gyvai vartojamos, pvz., a) *tie ne ieis žiāmena, ānona pirmay sau žadētona* 82₅₋₆ '... į žemę aną ... sau žadėta', *teykis mus priimti āmžinuo fna džiauk smuo fn* 140₂₅₋₂₆ '... į amžinus džiaugsmus', b) *to sawimp ne regime* 131₂₁ '... savyje, pas save...', *teykis mu simp pats giwenti* '... mumyse, pas mus...', c) *Ponas križiauspi pri-muβtas* 164₄ '... prie kryžiaus...', *Pone mu fump pri fiārtink* 133₄ '... prie mūsų...'. Dabar adesyvo ir aliatyvo formos visai nebevartojamos. Jos išnyko ne tik šioje, bet ir bemaž visose lietuvių kalbos tarmėse, išskyrus kai kurias lietuviškas saleles Baltarusijos TSR. Iliatyvas išliko didelėje rytų Lietuvos tarmių dalyje, tačiau ta-sai plotas Kėdāinių krašto nesiekia. Iliatyvo vartojimo riba dabar praeina bemaž 30 km į rytus nuo Kėdāinių. Dabar Kėdāinių krašte kartais galima išgirsti tik vieną kitą sutrumpintą vienaskaitos formą (be *-a*), paprastai virtusiąrieveiksmiu.

3. Siekinys. PK-e jis vartojamas, pvz., *māņes vžutrofkinti, sufieiot bāyktu* '(jūs) suėjote baigti mane užtroškinti'. Dabar šiame krašte siekinys visai išnykęs. Jis išliko tik rytų aukštaičių anykštėnų, kupiškėnų ir jų artimesnių kaimynų plote.

4. Atematiniai veiksmazodžiai. Štai pluoštelis PK pavyzdžių: 1. sg. *duo-mi* 148₉ 'duodu', *Efmi* 2₁₂ 'esu', 2. sg. *duo fi* 76₂₄ 'duodi', *gialb fi* 76₂₅ 'gelbėji', 1. pl. *atduome* 251₁₆ 'atiduodame', *eyme* 183₄ 'einame', *efme*⁶² 130₁ 'esame', 2. pl. *efte* 200₁₃ 'esate', 3. as. *ātāduo fti* 249₁₁ 'atiduoda', *pāde fti* 101₉ 'padedą', *eiti* 92₈, *eit* 148₁₇ 'eina', *efsti* 151₁₆, *eft* 124₆ 'yra', *gie fti* 150₁₁ 'giedą', *ne miekt* 112₁₂ 'nemiega', *raufsti* 140₁₉ 'rauda', *ferkti* 101₁₀ 'sergėja, saugoja'. Dabar tarmėje tokios formos visai nebevartojamos. Pastebėtas tik vienas kitas reliktas, pvz., *ēsti > āsti (āsta)* 'būna', *sniēgti* 'sninga' (sen.).

5. Silpnųjų šaknų *sant-* ir *ent-* dalyvių ir padalyvių formos, pvz., a) g. sg. f. *fančios* 31₁₇ 'esančios', m. *fančioia* 107₁₁ 'esančiojo', a. sg. f. *fančia* 175₁₉ 'esančią', m. *fanti* 154₁₁ 'esanti', a. pl. m. *fančius* 180₁₄ 'esančius', padalyv. *sant* 162₁₁ 'esant'; b) n. sg. m. *entis* 206₁₁ 'einantis', g. sg. f. *pāenčios* 110₁₃ 'paeinančios', a. sg. f. *pāenčia* 111₁₁ 'paeinančią', d. pl. m. *prientimus* 206₂ 'prieinantiems', pada-lyv. *ent* 39₁₈ 'einant'. Tokias formas randame ir kituose ano meto Kėdāinių kraš-to autorių raštuose (DP, MP, KN). Dabar jos ne tik šitame krašte, bet ir kitose tar-mėse nebevartojamos (*ent-* relikto pastebėta tik žemaičiuose apie Kalnāli⁶³).

⁶² Vieną kartą pavartota forma *efmi* 'esame': *ižpāžistāme, iuog efmi grie fni ir lābay pikti* 27₂₂.

⁶³ Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, Vilnius, 1966, p. 347.

6. Tariamosios nuosakos formos su *-b-*. PK tarmėje būta tokios paradigmos: 1. sg. *giwenčia* 53₁₀ 'gyvenčiau', 2. sg. *penetumbey* 130₂₂ 'penėtum', 1. pl. *žinotumbime* 118₂₃ 'žinotume' arba *giwentum* 143₁₂ 'gyventume', 2. pl. *butumbit* 121₁₃ 'būtute', 3. as. *pādetu* 75₁₂ 'padėtu'. Dabar tarmėje formų su *-b-* visai nebėra. Nepakeistos išliko tik 1. sg. ir 3. as. formos.

7. Liepiamosios nuosakos formos be *-k-*. Keli pavyzdžiai iš PK: *gialbiem* 89₃ 'gelbėk mane', *Sergie siegi* 236₁₈ 'sergėkis gi', *pārod* 73₂₄ 'parodyk', *tur* 142₁₃ 'turėk', *prašay* 145₆ 'prašyk'. Dabar šioje tarmėje tokios formos nebeveikiamos. Jas išstūmė įprastinės su formantu *-k*, kurių, be to, 3. as. nebeturi balsio *-i*. PK tarmėje tasai balsis dar būdavo fakultatyviškai išlaikomas, pvz., *duoki* 21₂₁ 'duok', *notolinki* 182₂ 'neatitolink', *šāuki* 97₆ 'šauk'.

8. Enklitiniai įvardžiai ir kai kurios enklitinės dalelytės. Pavyzdžiai iš PK: a) *bukim fargu dufios māno* 77₁₅ 'būk man...', *gialbiem māne* 52₁₇, 89₃ 'gelbėk mane' (*māne* prie *-m* pridėta, turbūt, siekiant sudaryti reikiamą skiemenų skaičių giesmės eilutėje), *Sudikim* 51₁₃ 'teisk mane', *wedeim* 52₁₈ 'vedei mane', b) *tę prisiweyždeiau ākia sawo biednāia* 66₂₀ 'tave...', c) *Galiegu tu ta prifakima Diewo išpildit* 6₁₄ 'ar gali...', *ilgaygu gieβkofite nereykiemu daiktu* 45₁₉ 'ar ilgai ieškosite...', *Pāgu ži sti tāy mielās Broław* 235₃ 'ar pažįsti...', d) *Pāgidārik tāi iš dides mielaβbirdistes sawā* 239₂₀ 'padaryk...', *Pāgidekāwokim tādā Tewuymufu* 223₂₀ 'padėkokime...', *Mel fskime fig nu tāmuy* 169₂₃ 'melskimės...', *Sergie siegi tādā to fu rupe scie* 236₁₈ 'sergėkis...'. Dabar tokių formų su enklitiniais įvardžiais ar nurodytomis dalelytėmis tarmėje nebeveikiamos. Turima tik dalelytė *gi*, bet ji į žodžio vidurį nebeinkorporuojama.

Iš PK tarmėje buvusių įvairių rūšių dubletų bei gretimųbių dabar neretai tėra išlikę tik vienas kuris. Štai būdingesni pavyzdžiai:

1. PK-e šalia šaknies *diev-* (pvz., *Diewas* 2₁₆) vartojama ir *deiv-*, pvz., *dekas darom tawo Deywiβkam warduy* 224₂ '... dieviškam vardui', *Iβ sawo Deywiβkies meyles* 163₂₁ (= *deiviškės*) '... dieviškos meilės', *klupāuiame po weydu Deywistes tawo* 210₈ '... tavo dievystės'. Tokia dvejopybė plačiai turima ne tik ano meto Kėdāinių krašto, bet ir kitų tarmių atstovų (Mažvydo, Bretkūno, Vilento) raštuose. Dabar tiek Kėdāinių, tiek ir kitose tarmėse paprastai šiais atvejais apibendrinta šaknis *diev-*, o *deiv-* dažniausiai būna palikta tik žodžiui *deivė*.

2. PK-e vyrauja supletyvinė 3. asmens įvardžio paradigma, kurioje nominatyvas turi *ana-* (f. *anā-*, pl. m. *anī-*) kamieno formas, pvz., *anas vžudenks tāwe* 79₁₀ 'jis ...', *āns mili wiernuo fius sawa* 112₁₄ 'jis ...' (*anas* ir *ans* vartojama maždaug vienodai dažnai), *anā tuo žienklina* 154₁₀ 'ji...', *ānis ... ne gāli wāyk sciot* 195₂₂ 'jie ...'. Visiems kitiems linksniams reikšti vartojamos įvardžio *jis* (f. *ji*) paradigmos formos, pvz., *giemus priguli sandaria Diewo* 12₂₃ 'jiems...'. Pasitaiko ir nominatyvo formos *jis(ai)*, pl. *jie* (pvz., *gis wisada ... žada* 231₂₅ 'jis ...', *gi say ... āpreyβ-*

kie 'jisai apreiškė', *gie ne supras* 'jie ...'), tačiau jos, rodos, retesnės. Abejas nominatyvo formas vartoja ir kėdainiškis Daukša. Dabar šioje tarmėje supletyvinės paradigmos visai nebėra: įsigalėjo nominatyvai *jis*, f. *ji*, pl. m. *jie*, f. *jos*. Vadinasi, XVI amžiuje supletyvinė 3 asmens įvardžio paradigma buvo vartojama didesniame plote, negu dabar.

3. PK-e šalia įprastinių asmeninio įvardžio formų *aš*, *tu* vartojamos ir pailgintos *ašen* (rašoma *áfiēn* – 5 pvz.), *tujen* (rašoma *tuiēn* – 7 pavz.). Tokios ilgesnės formos vartojamos ir ChB, KN, o tai neleidžia laikyti jų PK rytietybėmis. Matyt, jos buvo vartojamos Kėdainių krašte. Daukša bei kai kurie kiti to krašto autoriai galėjo jų vengti, panašiai kaip dabar rytų aukštaičių šnektose ne visi žmonės jas mėgsta. Galėjo, žinoma, atskirose Kėdainių krašto šnektose jų ir nebūti. Dabar čia šios formos, atrodo, visai nebevartojamos, nors antroji (*tujen*) girdėta liaudies dainoje.

4. PK-e šalia dažnesnių būsimąjo laiko formų su *i* kamieno galūnėmis neretai vartojamos ir vadinamosios „atematinės“ formos, ypač 2 pl., pvz., *Ne nulenkšte* 46₈ 'nenulenksite', *wirgdište* 45₁₈ 'virkdysite', refl. *nufisergieste* 123₃ 'nususergėsite, išsisaugosite'. Dabar šiame plote įsigalėjo *i* kamieno paradigma, „atematinės“ daug kur nebevartojamos, girdėtos, rodos, tik apie Jósvainius.

5. PK-e šalia priešdėlių *už-* (ir prielinksnio), *at-* vartojami ilgesni variantai *užu-* (ir prielinksnis), *ata-*, o priešdėlio *ap-* ir *api-* variantų kitokia distribucija, pvz., a) n. sg. m. *vžudāreš* 103₄ 'uždaręs', 3 praes. *vžueyti* 36₂ 'užeina', *vžulayka* 16₉ 'užaiško', 2 sg. imper. *Neužumuški* 5₁₁ 'neužmušk', 3 praet. *vžurišo* 160₁₆ 'užrišo', inf. *vžufest* 'atsisėsti' (plg. l. *žásiešć*), 2 sg. cond. *vžutāritumbey* 173₂ 'užtartumei'⁶⁴, *vžu griekus* 106₂₆ 'už nuodėmes', b) 1 pl. cond. *ātaduotumbim* 208₁₁ 'atiduotume', a. sg. *ātāilfi* 50₁₈ 'atilsį', 2 sg. imper. *ne ātāminki* 71₁₁ 'neatmink', 3 praet. *ātāfakia* 181₁₂ 'atsakė', *ātāwere* 154₂₃ 'atvėrė'⁶⁵, c) 3 praet. *apidowanoio ir apigražina* 8_{21–22} 'apdovanojo ir apgražino (išpuošė)', *āpigāleia* 100₁₀ 'apgalėjo', a. pl. *āpiiuokus* 161₂ 'apjuokus, pašaipas', g. sg. *āpilāydimā* 100₈ 'apleidimo', 3 praes. *āpiweyždi* 16₉ 'apvaizdi', 3 praet. *āpiwile* 166₂₂ 'apvylė'.

⁶⁴ Neaiški 3 praet. refl. forma *žvgines* 160₂₀ 'užsigynė'. E. Frenkelis ja remiasi, įrodinėdamas vilnietišką PK tarmės pagrindą. Tačiau ji greičiausia yra korektūros klaida vietoj *vžgines*. Taip manyti verčia raidė *v* vietoj *u* žodžio viduryje, šiaip jau rašoma tik žodžio pradžioje. Prieš Frenkelio argumentaciją kalba ir dabartinis *žu-* 'už' -paplitimas: turima tik siauroje Ródūnios apylinkėje (dab. Baltarusijos TSR), o ne apskritai Vilniaus krašte. 1605 m. katekizmo 2 sg. imper. forma *nožumuški* 81₉ < *ne* – *ažumušk* 'neužmušk' rodo, kad *žu-* atsiranda iš *ažu-*, o tokio priešdėlio PK-e visai nėra. — Forma 3 praet. *vžetama* 162₂ 'užtemo' yra korektūros klaida vietoj *vžutema*.

⁶⁵ Greičiausia ir tokios formos, kaip 3 praes. *ātait* 244₁₆ 'ateina', 3 praet. *ātāio* 133₂₂ 'atėjo', 2 imper. *ātāik* 71₃ 'ateik', sutrauktos iš *ata-eiti*, *ata-ėjo*, *ata-eik*. Tai rodo nesutrauktinė 3 praet. forma *ātāieio* 154_{13–14} (t. y. *ata-ėjo*) 'atėjo', variantas su trumpu priešdėliu *āteia* 158₁₉ 'atėjo' ir nepriešdėlinė forma inf. *eyt* 161₉ 'eiti'. Juk PK tarmėje žodžio pradžios *e-*, *ei-* neverčiama *a-*, *ai-*.

Susekti koki nors trumpesnių ir ilgesnių variantų vartojimo dėsningumą sunku, nes jie perdėm maišomi, plg. pusdalyv. *vždedams* 120₂₂ 'uždėdamas' ir 3 fut. *vžudes* 126₂₅ 'uždės', g. sg. *vžflužima* 19₅ 'užtarnavimo' ir n. pl. m. *vžuflužiie* 16₂₁ 'užtarnavę', inf. *atduot* 64₄ 'atiduoti' ir 3 fut. *ataduos* 99₃ 'atiduos', 3 praet. *apreyβkie* 178₁₄ ir *apireyβkia* 177₁₉ 'apreiškė'. Eiliuotame tekste, gal būt, vienu ar kitu vartojimą neretai lėmė reikalas sudaryti tam tikro skiemenų skaičiaus eilutę. Tačiau jie maišomi ir neeiliuotame tekste, pvz., *vžflužima* ir *vžuflužiie* imta iš neeiliuoto teksto. Ilgesniuosis priešdėlių resp. prielinksnio variantus *užu-* (*užu*), *ata-*, *api-* šalia trumpųjų *už-* (*už*), *at-*, *ap-* dažnai vartoja ir kiti ano meto Kėdėinių krašto autoriai (DP, KN, MP). Dabar tarmėje visur išgalėjo trumpieji variantai *už-* (prieš *š*, *ž* labai retai vieto mis senų žmonių pasakoma ir *užu-*), *at-* (prieš *t*, *d* kartais ir *ati-*, ret. *ata-*), *ap-* (prieš *p*, *b* ir *api-*). Ilgesnieji *užu-*, *ata-* gyvai vartojami tik maždaug už 30 km į rytus nuo tarmės ploto ribų.

6. PK tarmėje neigiamosios dalelytės *ne* balsis fakultatyviškai būdavo suliejamas su priešdėlio pradžios balsiu *a* į vieną *o*, plg. 1 pl. praes. *neadboiem* 164₁₂ (< *ne-at-bojam*) ir *nodboiem* 164₁₉ 'nepaisome'. Štai pluoštelis tokios kontrakcijos pavyzdžių: a) a. sg. *nopikantą* 90₁₃ 'neapykantą', inf. *noplaist* 237₂₃ 'neapleisti', 3 fut. *noplanks* 200₂₀ 'neaplenks', 1. sg. cond. *nopmázgočia* 181₂₀ 'neapmazgočiau', b) 3 fut. *notays* 172₁₈ 'neateis' (< *ne-ata-eis*), g. sg. f. *notmaynančios* 218₁₂ 'neatmainančios', 3 praes. *notstumia* 195₁ 'neatstumia', 2 sg. imper. *nottolinki* 182₂ 'neatitolink'. Tokia kontrakcija turima ir kituose Kėdėinių krašto autorių raštuose (DP, KN, MP, ChB). Dabar tarmėje išgalėjusios nekontrahuotos formos. Pavyzdžių su kontrahuotiniu *o* balsiu nepastebėta. Gal būt, prie tokios konstrukcijos išnykimo bus prisidėjęs krašto sulenkinimas bei vėlyvesnis atlenkėjimas.

7. Greičiausia ir tokios esamojo laiko formos, kaip 3 as. *gidžia* 83₁₈ 'gydo', 1. pl. *guldžiem* 114₁₇ 'guldome', 3 as. *mokia* 8₂ 'moko', *pápildžia* 83₂₃ 'papildo', 1. sg. *rodžiu* 107₂₁ 'rodau', PK tarmėje buvo plačiai vartojamos kaip gretiminės šalia įprastinių *ā* kamieno formų (*gydo*, *moko*...). Pirmąsias randame ir kitų Kėdėinių krašto autorių raštuose (DP, MP, KN). Dabar jos šioje tarmėje labai retos, visuotinai išgalėjo įprastinės *ā* kamieno formos. Gal būt, ir čia prisidėjo krašto sulenkinimas. Juk dėl to daug kur normali kalbos raida buvo sutrikdyta.

8. Bendratys PK-e baigiasi *-ti* arba *-t*. Vyrauja pirmieji variantai. Neeiliuotame tekste (giesmėse *-i* buvimas gali būti sąlygojamas skiemenų skaičiaus eilutėje) jie sudaro net apie 85% visų pavyzdžių. Dabar tarmėje jų retai tepasitaiko: visuotinai išgalėjo tipas su *-t* (riebalsis minkštas).

9. Iš PK tarmėje buvusių dubletinių prielinksnių *anta* (pvz., *anta dangaus* 107₁₀) // *ant*, *iž* (*iž mergos* 7₇, *iž sawę*) // *iš* (*iβ iufu* 222₂₀), *tarp* (*tarpu*) // *terp* (*terpu*) dabar išivyravo antrieji variantai, t. y. *ant*, *iš*, *terp*. Prielinksni *iki* beveik visai išstūmė iš vartosenos prielinksnis *lig(i)*, kurio PK-e dar nėra. Taip pat išnyko resp. sutrum-

pėjo nemaža kitų nekaitomų žodelių – dubletų, pvz., *daugi* 37₈ ‘daug’, *daugiafn* 46₄ ‘daugiau’, *kādā* 231₁₇ ‘kad’, *nefang* 141₁₇ (*nefangi* 159₉) ‘nes’, *nete* 148₂₇ ‘net’, *kodrin* 65₈ ‘kodėl’, *todrin* 131₁ ‘todėl’, *toliniu* 225₇ ‘tolyn’ ir kt.

Dabartinėje Kėdainių krašto tarmėje labai išsigalėjo trumposios formos, atsiradusios dėl sisteminio galūnių trumpinimo. XVI amžiuje šalia dabar įpras-tinių trumpesnių datyvų dar buvo vartojami ir senoviniai ilgesnieji, pvz., d. sg. m. *tāmuy* 25₃ ‘tam’, *giwāmuy* 60₅ ‘gyvam’, d. pl. *tewāmus* 239₁₄ ‘tėvams’, *žmonemus* 100₂₀ ‘žmonėms’, *sawiemus kaltiemus* 10₂₂ ‘saviems kaltiems’, *mumus* 41₂₁ ‘mums’. Ilgesniosios vienaskaitos datyvo formos PK-e sudaro 23% visų pavyzdžių, o il-gesniosios daugiskaitos datyvo formos – 54%. Tačiau šis santykis neatspindi realios padėties tarmėje, nes eiliuotame tekste ilgesnių ar trumpesnių formų pa-vartojimas buvo sąlygojamas skiemenų skaičiaus eilutėje. Neeiluotame tekste ilgo-sios vienaskaitos formos vartojamos dar rečiau: jos tesudaro tik 17% visų turimų pavyzdžių, o ilgosios daugiskaitos – gerokai dažnesnės, net 83% atitinkamų pa-vyzdžių. Kad pastarasis santykis geriau atspindi realią padėtį ano meto Kėdainių krašto tarmėje, rodo kėdainiško Daukšos raštai: DP-ėje ilgieji vienaskaitos daty-vai sudaro tik 1,5%, o ilgieji daugiskaitos datyvai net 98%. Ypač gyvai Kėdainių krašto tarmėje buvo vartojamos ilgosios negimininių įvardžių daugiskaitos formos (*mumus*, *jumus*): PK neeiluotame tekste trumpųjų *mums*, *jums* visai nėra, DP didžio-joje dalyje jos taip pat bemaž nevartojamos (p. 1–400 tėra 3 pavyzdžiai šalia 753 ilguju), tik knygos pabaigoje jų kiek padaugėja (p. 400–627 yra 30 pvz. iš 373). Dabar ilgosios ne tik vienaskaitos, bet ir daugiskaitos formos tarmėje visai nebe-vartojamos: visuotinai išsigalėjo trumpieji variantai, be to, d. pl. formų pabaiga *-ms* pakeista *-m* (iš dviskaitos).

PK tarmėje šalia negimininių įvardžių trumpųjų dat. sg. formų *man*, *tau*, *sau* dar tebebuvo vartojamos ir pilnosios, pvz. *Māni mielas pākāius* 90₂₀ ‘man...’, *tāwi wifad dekas dāris* 151₁₈ ‘tau...’, *Wergays sawi mus pādaris* 37₁₂ ‘... sau ...’. Dabar tarmėje jų visai nebėra. Bemaž nebeprisitaiko netgi šio krašto tautosakoje. Trumpoji forma *man* tariama su minkštu *n*.

Vardažodžių lokatyvo formos PK-e vartojamos abejos: pilnosios ir sutrumpin-tosios. Vienaskaitos trumposios formos daug dažnesnės, negu daugiskaitos. Jos vartojamos ir neeiluotame tekste, pvz., *toy βwentoy sprowoy* 206₂₁ ‘tame šventame reikale’, *kaip danguy teip ir žiāmey* 9_{11–22} ‘... danguje ... žemėje’. Daugiskaitos sutrumpintų formų (pvz., *nāmuos* 76₁₇ ‘namuose’, *sunkibes* 49₅ ‘sunkybėse’) nedaug, tėra tik 8 pavyzdžiai ir jie visi giesmėse, taigi sutrumpinta dėl metrikos. Matyt, PK tarmėje vartotos abejos vienaskaitos ir tik pilnosios daugiskaitos formos⁶⁶. Dabar tarmėje vienaskaitos lokatyvo pilnųjų formų nebėra: jas visai išstūmė iš

⁶⁶ Greičiausia tokios buvo ir kitų postpozicinių vietininkų (iliatyvo, adesyvo, aliatyvo) for-mos.

vartosenos trumposios. Tačiau daugiskaitos pilnosios formos ne tik tebėra vartojamos, bet ir ištiesai tebevyrauja.

Daugiskaitos instrumentalio sutrumpintosios formos PK tarmėje greičiausiai buvo vartojamos šalia pilnųjų, nes pasitaiko ir neiliuotame tekste, pvz., *Prábo-me ... idant mus teyktumbeis ábdowánot... toms dowanomis 29₁₅* '...tomis dowanomis'. Dabar tarmėje ilgųjų (*i*)*ā*, *ē* kamienų galūnių nebėra: visuotinai įsigalėjusios trumposios formos su dviskaitinės kilmės galūnėmis (be *-s*, pvz. *šakōm* 'šakomis'), vietomis dažniau pasakoma tik *i* kamieno galūnė *-imis* (*akimis/akimis*).

Tačiau anaipol ne iš visų PK tarmėje buvusių dubletinių formų dabar išliko tik vienas kuris variantas. Yra ir tokių atvejų, kai dubletų per bemaž 400 metų tarmėje padaugėjo. Iliustracijai imkime negimininių įvardžių gen. sg. formas. PK tarmėje jų būta trejopų: 1. *manęs, tavęs, savęs*, 2. *manę, tavę, savę* ir 3. *mane, tave, save*. Vyrauja pirmasis tipas (70 pvz. + 56 all. sg. *manėspi* ar *manėsp* tipo pvz.), antrasis retesnis (17 pvz.) rečiausias trečiasis (5 pvz.). Išskirti tretįjį tipą verčia toji aplinkybė, kad parašymai su *-e* sudaro net 23% visų genetyvo be *-s* pavyzdžių, taigi perdaug, kad galima būtų juos palaikyti korektūros klaidomis ar neaiškiu atspaudimu, juoba kad jie vyrauja knygos pabaigoje (3 pvz. iš 5), kur *ę* ir *e* šiaip jau beveik nepainiojama. Dabar tarmėje įvairovė dar didesnė. Be šių trijų tipų (II ir III vietomis fonetiškai sutapęs: tariama *māne* ar *māne*), galima išgirsti vartojant dar *māni* (rytietybė?), *mānis* (rytietybė) ir *manės* (*-ės* iš *ē* kamieno vardažodžių) tipus.

Ilgainiui Kėdėdėnių krašto tarmėje bemaž visai išnyko įvardžiuotiniai būdvardžiai. XVI amžiuje čia jie buvo gyvai vartojami. PK-e pavartoti 162 kartus (DP-ėje net 4231 kartą). Būta archaiškų formų, rodžiusių tam tikrą dėmenų savarankiškumą (su įvardžiu tarp priešdėlio ir pirmojo dėmens), pvz., g. sg. m. *žáyflā páiopráftā 98₁₆* 'žaislo paprastojo', n. pl. m. *wifi fugiespausti 65₁₄* 'visi suspaustieji'. Tokios formos turimos ne tik PK-e, bet ir kituose Kėdėdėnių krašto raštuose (DP, KN)⁶⁷. Įvardžiuotinių būdvardžių atskiri dėmenys tuomet tarmėje dar tebebuvo išlaikę gana archaiškas formas, pvz., n. pl. m. *pripilęy 52₁₄* 'pripylę' (t. y. *pripyleji*)⁶⁸.

Dabar šioje tarmėje įvardžiuotiniai būdvardžiai, galima sakyti, visai nebevartojami. Jų pasitaiko tik tautosakoje. Šnekamojoje kalboje paprastai pasakoma tik viena kita sudaiktavardėjusi arba suprieveiksmėjusi forma⁶⁹.

⁶⁷ Žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių istorijos bruožai, Vilnius, 1957, p. 7–8.

⁶⁸ Pavyzdžius iš kitų Kėdėdėnių krašto raštų žr. Z. Zinkevičius, min. veik., p. 5–9, 24–25, 33, 52–55, 61, 63, 65–66, 68–70.

⁶⁹ Apie įvardžiuotinių būdvardžių nykimą tarmėse žr. Z. Zinkevičius, min. veik., p. 97–101; Lietuvių dialektologija, p. 282–284 ir A. Valeckienės sudarytą žemėlapi, pridėtą prie „Literatūros ir kalbos“ (Vilnius, 1957 m.) II tomo.

Per bemaž 400 metų šiek tiek pakito pati tarmės vardažodžių linksniavimo sistema. Ypač ryškūs linksniavimo tipų unifikacijos proceso padariniai. Antai, dabar tarmėje jau visai nebeturimos tokios archaiškos PK formos, kaip *ju* kamieno n. pl. *prietelus* 162₂₅ (= *prietiūūs*) 'prieteliai', *neprietelus* 89₁₀ 'neprieteliai', *stalcus* 92₁₀ (= *stalčiūūs*) 'stalčiai, stalai?', i. pl. *alieiūms* 51₈ 'aliejais', *sqnariumis* 192₂₁ 'sqnariais' (plg. DP *piktaširdžei karālus* 99₅₀ '... karaliai', *wiffais sanariumis* 145₂₅ 'sanariais'), priebalsinių kamienų g. sg. *moterēs* 5₁₇ 'moters', *liemenēs* 186₁₄ 'liemens', n. pl. *seferēs* 28₁₈ 'seserys', *wandenēs* 59₂₄ 'vandenys', g. pl. *žweru* 137₁₂ 'žvėrių' (plg. DP *moterēs paemimas* 69₄₄ 'moters...', *anós móterēs* 52₁₆ '... moterys', *izg birdų* 34₁₇ 'iš širdžių'). Nebėra tokių *u* kamieno būdvardžių formų, kaip i. sg. *teyfumi* 62₁₄ 'teisiu', l. sg. *funkume* 141₉ 'sunkiame', *teyfume* 41₂ 'teisiame', g. pl. *ligu* 228₂₀ 'lygių', acc. pl. *funkus* 88₂₁ 'sunkius', i. pl. *teyfumis* 120₅₋₆ 'teisiais' (plg. DP *fu tiefumi* 483₂₂ 'su teisiu', *βwiefume regeiime* 596₆ 'šviesiame...', *βwiefų ráftų* 345₂₇ 'šviesių...', *βwiefús ... pawaiždus* 330₂₉ 'šviesius ...', *teifumis sudais* 285₄₁ 'teisiais ...'). Tokie senoviniai *a* (f. *ā*) kamieno būdvardžiai, kaip *pigas* (plg. adv. *pigay* 123₃ 'pigiai' = DP *pigas* 526₄₄ 'pigus'), dabar tarmėje ištiesai perėję į *u* paradigmą, plg. *pigus*.

Nebegirdėti tokių senoviškų formų, kaip sangražinių dalyvių n. sg. m. *Kietęfi* 180₂₀ 'kėlėsis, atsikėlęs', *klāupefi* 207₃ 'klaupėsis, atsiklaupęs', *ia* kamieno daiktavardžių l. sg. *krauiē* 14₂ 'kraujuje'.

Tačiau kai kurių šio krašto tarmės linksniavimo sistemos naujovių užuomazgas galima įžiūrėti jau ir PK-e. Antai, jame jau pasitaiko dat. pl. ir instr. pl. galūnių painiojimo atvejų, pvz., d. pl. *nāsciomis poniomis* 32₃ 'nėščioms ponioms', i. pl. *su mumus* 126₂₅, 197₂₆ 'su mumis'. Plg. *po trimus dienōmis* DP 63₂₇₋₂₈ 'po trijų dienų'. Vėlyvesnėje Kėdėdėnių krašto (ir iš kitų tarmių) raštijoje tasai painiojimas labai padažnėja⁷⁰. Matyt, tai prisidėjo prie moteriškosios giminės vardažodžių paradigmoje abiejų linksnių formų sutapimo. Dabar Kėdėdėnių krašte (*i*)*ā*, *ē* kamienų paradigmoje abu linksniai formaliai nediferencijuoti: vartojama ta pati trumpa galūnė be *-s*, pvz., *žēmēm* 'žemėms' ir 'žemėmis'. Tačiau toliau į pietus, jau už ploto ribų, šalia bendrų trumpųjų formų randame ir variantus su pilnąja instr. pl. galūne, vietomis vartojama ne tik instrumentaliui, bet ir datyvui reikšti⁷¹. Sporadiškai dar taip pasakant (pvz., *bēda tōmis* '...toms') girdėta ir Kėdėdėnių krašte.

Loc. pl. *tuo fe bai fibes* 135₉ 'tose baisybėse' galėtų rodyti (*i*)*ā*, *ē* kamienų paradigmas tendenciją, būdingą toliau į vakarus esančioms dabartinėms šnektoms⁷².

⁷⁰ Žr. P. Arumaa, Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina, Tartu, 1933, p. 43 tt.

⁷¹ Žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, p. 233.

⁷² Žr. Z. Zinkevičius, min. veik., p. 240.

Iš veiksmazodžių sistemos naujovių nurodytinis naujadarinės sangražinių veiksmazodžių 1 sg. formos *bii fiuo fiu* 52₂₃ 'bijosiuosi', *i figa fiuo fiu* 53₁ 'išsigąsiu' ir *rupinuo fiu* 108₂₃ 'rūpinuosiu' (jas A. Briukneris laikė korektūros klaidomis⁷³), vietomis fakultatyviškai pasakomos ir dabar, ypač ploto šiaurės rytų dalyje ir toliau už jo⁷⁴.

Sunkiau nustatyti, kiek pakito tarmės sintaksė. Juk PK vergiškai verstas iš lenkų kalbos ir labai prastai atspindi ano meto tarmės sintaksinę struktūrą⁷⁵. Be to, ir dabartinių šio krašto šnektų sintaksinės ypatybės nėra gerai ištirtos. Todėl čia bus pasitenkinta tik konstatavimu, kad prielinksniai *prie*, *po* ir *iki*, dabar Kėdaiinių krašto tarmėje vartojami su genetyvu, anuomet reikalaujavo datyvo, pvz., *prieg ištátimuy* 192₂ 'prie įstatymo', *priegi fawi* 131₁₄ 'prie savęs', *Po tay malday* 220₁ 'po tos maldos', *po tiems trumpiems filwartams* 113₇ 'po tų trumpų sielvartų', *iki pábâygay* 186₂₄ 'iki pabaigos'. Daiktavardis *po* šių prielinksnių neretai gaudavo galūnę *-i*, pvz., *prieg Poni* 139₂₀ 'prie pono', *po smerti* 173₇ 'po mirties', *iki gáli* 251₆ 'iki galo' (iš viso 17 pavyzdžių). Tokia vartoseną labai būdinga ir kitiems ano meto Kėdaiinių krašto autorių raštams (pvz., DP, MP, KN, ChB). Dabar šie prielinksniai, išskyrus *iki* pakaitalą *lig(i)*, su datyvu, rodos, nebevartojami, nors *po smerti* tipo pasakymų vietomis (retai) dar galima išgirsti.

Labai ryškūs pakitimai įvyko tarmės leksikoje⁷⁶. Išnyko nemaža XVI a. vartotų žodžių, pvz., adv. *átpentuy* 127₂₋₃ 'vėl', n. sg. m. *Aßmas* 106₁₁ 'aštuntas', *dangugis* 22₂ (= *dangujis*), *danguiegis* 218₁₆ (= *dangujėjis*⁷⁷) arba *danguiefis* 224₁₋₂ (= *dangujėsis*⁷⁷) 'dangiškasis', a. sg. *duk fi* 173₂₃ arba *paduk fi* 68₂₀ 'vilti, paguoda', l. sg. praet. *pa fiduk feiau* 66₁₉ (= *pasiduksėjau*) 'vyliausi, pasitikėjau', a. sg. *gimi* 160₁₅ (= *gymi*) 'veidą', *girklą* 130₃ 'gėrimą', conj. *idant* 199₂₃, *idante* 173₂, *idantigi* 191₁₅ arba *id* 160₅ 'kad', adv. *ißkiey* 204₂₄ (= *yškiai*) 'aiškiai', g. sg. *iaunißkies* 242₃ (= *jauniškės*) 'jaunystės', g. pl. *kiatuwu* 153₂₁ (= *kéltuvų*) 'galvijų', l. sg. m. *liekame* 13₁₅ 'vienuoliktame', g. sg. *medwifia* 79₈₋₉ 'medžiotojo', n. sg. *pekus* 108₁₀ 'gyvulyš, galvijas', *penukblas* 208₁₄ 'penas, maistas', *rudulis* 77₁₄ 'vargšas, skurdžius', *Sekmas* 106₁₀ 'septintas', g. sg. *zleios* 93₇ 'prieblandos?'. Visi čia nurodyti žodžiai, išskyrus pirmąjį ir paskutinįjį, turimi ir kituose ano meto Kėdaiinių krašto raštuose. Dabar tarmėje jų, atrodo, nėra vieno nebėra. Tačiau esama labai daug naujų žodžių, neturėtų anuo metu ne tik Kėdaiinių krašte, bet ir kitose lietuvių kalbos tarmėse.

⁷³ A. Brückner, min. veik., p. 573.

⁷⁴ Plg. Z. Zinkevičius, min. veik., p. 332.

⁷⁵ PK sintaksę aprašė E. Frenkelis 4 išnašoje nurodytame veikale.

⁷⁶ PK leksiką ištyrė ir sudarė žodyną J. Kruopas, žr. M. Petkevičiaus raštų leksika, Vilnius, 1949 (mašinraštis Vilniaus universiteto bibliotekoje; numatoma paskelbti „Lietuvių kalbotyros klausimų“ XII tome).

⁷⁷ *-ėjis*, *-ėsis* turi *ė* (siaurą, nes kirčiuotas *e* po joto būtų rašomas *ia*), o ne *ę* (ne *-ėjis*, *-ėsis*).

Kai kurių žodžių pakito daryba: vartojami su kita priesaga arba gavo kitokią kamiengalį, pvz., g. sg. *amžios* 112₁₇ 'amžiaus', n. sg. *garba* 10₆ 'garbė', *dide* 128₅ 'didelė', *medžias* 43₁₆ 'medis', a. sg. *pagalbę* 91₄ 'pagalbą'. Daiktavardis *žvaigždė* XVI a. dar neturėjo priebalsio *g*: *žwáyžde* 154₈₋₉. Tokią formą vartojo ir kiti Kėdainių krašto autoriai (DP, KN). Tačiau kai kurie tarmei būdingi žodžių pakitimai turėti jau ir XVI amžiuje, pvz., adv. *teip* 45₂₂ 'taip' (=DP 53₁).

Yra žodžių, kurių pakito giminė, pvz., *kiente... grieβnas žmones atpirk-dams* 163₂₃₋₂₄ '... nuodemingus žmones...', *Sutrint teykis mielas Pone tą žweri smárkią* 72₂₃ '... smarkų žvėrį'.

Nemaža žodžių yra pakeitę reikšmę. Tai matyti kad ir iš šių kelių PK frazių: *židay ... miestan attekio* 166₁₆ '... atbėgo', *Ir mes bernay giedokime* 156₁₂ '.... vaikai ...', *Christus ... buwo iβdetas* 166₁₀ '...palaidotas', *mote táwo námuose* 94₈ 'žmona...', *Diewas narfą rode* 162₃ '... rūstybę...', *mes tikray ... náfraiss rágáwom duoną* 223₈ '... burna...'.
PK tarmės duomenų palyginimas su dabartiniais atitikmenimis, kaip matome, padeda nustatyti kai kurių lietuvių kalbos reiškinių senumą bei chronologiją. Šio katekizmo tarmės lokalizavimas bei jos susiejimas su Daukšos raštų ir gausios ano meto kalvinų literatūros tarme iškelia didelį Kėdainių krašto vaidmenį XVI–XVII a. lietuvių raštijos istorijoje ir paryškina mūsų raštų kalbos formavimąsi. Ateityje reiktų detaliau rekonstruoti ano meto Kėdainių krašto tarmę ne tik PK, bet visos to krašto literatūros pagrindu, palyginti ją su šių dienų šnektomis ir, remiantis vėlyvesniais kėdainiškių raštais, nustatyti detalią lietuvių kalbos garsų ir formų raidą Vidurio Lietuvoje.

Senujų kalbos paminklų tarmės lokalizavimas gali ir turi duoti daug svarbių duomenų XVI–XX a. lietuvių kalbos istorijai nušviesti.

THE DIALECT OF M. PETKEVIČIUS CATECHISM (1598)

Summary

The article deals with the dialect of the Lithuanian Calvinist Catechism published by M. Petkevičius (Pietkiewicz) in 1598. The analysis is focused on the main dialect features peculiar to the Catechism and the dialect itself is localized as belonging to the vicinity of Kėdainiai (see plan in *Baltistica*, VI, 2, p. 229). Some minor features of other dialects (East High Lithuanian, possibly Samogitian) are dealt with as well. The scope of change of the dialect under consideration (from the 16th century up to our days) is analysed.

It is stated that in the environs of Kėdainiai at the end of the 16th century the nasal vowels were still retained, the consonants *k*, *g*, *š*, *ž*, *č*, (*dž*) alone were more clearly palatalized before the vowels of the *e*-type, the distribution of *en*, *in* || *e*, *i* and *l* || *l* was more archaic than it is now. Of the later dialect innovations the following are more important: monophthongization of *uo* and *ie* and the reduction of long vowels in unstressed syllables, the loss of many relic forms, e. g. dual, illative, adessive, allative, supine, athematic verbs, the levelling of various doublet and parallel forms, e. g. the root *deiv-* and *diev-*, the suppletive paradigm of the third personal pronoun, the smoothing of declension types, the loss of pronominal adjectives, many vivid vocabulary changes

A great influence of the Kėdainiai dialect on Lithuanian writings of the 16th and 17th centuries is emphasized.